

СЕКЦІЯ 3

ЗАКОН

УДК 159.947

Юрій Васильович АЛЕКСАНДРОВ,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціології та психології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5871-8344>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЖЕЖНИКІВ-РЯТУВАЛЬНИКІВ ДСНС ТА ЇХ ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

В статті розглядаються питання про особливості роботи пожежників-рятувальників, про вимоги, які висуваються професією до працівників цієї служби. Розглядається вплив екстремальних умов праці пожежників-рятувальників на їх здоров'я та можливість якісного виконання своїх обов'язків. Дається пояснення професійно важливих якостей професії пожежника-рятувальника.

Ключові слова: пожежник-рятувальник, ризик, екстремальна діяльність, професійно важливі якості, емоційна стійкість, самооцінка.

Професія пожежника-рятувальника вважається однією з самих небезпечних. Пожежник - рятувальник – це вже не професія, це спосіб життя, адже постійно перебуваєш у очікуванні тривоги: можливо комусь саме зараз потрібна буде допомога. Авторитет пожежника-рятувальника, безумовно, високий серед населення. Взагалі, у всьому світі служби порятунку користуються глибокою довірою народу. Професія вважається однією з найбільш відповідальних і небезпечних, проте навіть такий стан справ не знижує її привабливість. «Людина героїчної професії» – так кажуть про тих, чия службова діяльність безпосередньо пов'язана з щоденним ризиком. Екстремальний характер професійної діяльності працівників пожежно-рятувальних підрозділів ДСНС України, які безпосередньо беруть участь у ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного або соціально-політичного характеру, зумовлює високий рівень ризику виникнення у них нервово - психічних розладів, психічних дезадаптацій і стресових станів. Такі негативні

впливи нерідко стають причиною зривів у професійній діяльності, зниженні працездатності, міжособистісних конфліктів, порушень дисципліни, зловживання алкоголем, інших негативних явищ, що у результаті призводить до зниження успішності професійної діяльності пожежних-рятувальників у цілому. Багато фахівців, таких як Л.П. Марищук, А.Г. Маклаков, В.Н.Машков, В.А.Пономаренко, К.К.Платонов, Ю.П. Платонова, Я.В.Подольак, В.А. Пухова, В.Ю. Рибніков, В.П.Третяков та інші, висловлюють стурбованість відносно того, що співробітники ДСНС у ході своєї професійної діяльності схильні до розвитку хворобливих станів. Висока патогенність рятувальної роботи хвилює дослідників і в зв'язку з тим, що здоров'я працівників ДСНС життєво важливо для безпеки і якості їх професійної діяльності. Екстремальні умови діяльності пожежників - рятувальників тісно пов'язані з виникненням надмірного емоційного напруження, яке може приводити до різних форм психічної дезадаптації. Екстремальні умови характеризуються сильним травмуючим впливом подій, пригод та обставин на психіку працівника. Кожен працівник пожежно-рятувальної служби повинен мати професійно-важливі якості, які б дозволяли якісно виконувати свою небезпечну діяльність. Професійно важливі якості – це окремі динамічні риси особистості, психічні та психомоторні властивості (виражені рівнем розвитку відповідних психічних та психомоторних процесів), а також фізичні якості, що відповідають вимогам до людини будь-якої певної професії і сприяють успішному оволодінню цією професією.

У розумінні професійно важливих якостей існує багато різних підходів і різноманіття використовуваних термінів. Згідно О.П. Єрмолаєвої, психологічно-важливі якості - психологічний потенціал для формування знань, умінь навичок; знання, вміння і навички - необхідна умова і ресурс для формування професійної компетентності [1, с. 137]. В.Д. Шадриков під професійно важливими якостями розуміє індивідуальні якості суб'єкта діяльності, що впливають на ефективність та успішність діяльності. До професійно важливих якостей він відносить і здібності. Професійно-важливі якості виступають у ролі тих внутрішніх умов, через які переломлюються зовнішні впливи і вимоги діяльності, що є ключовим моментом формування психологічної системи діяльності [2, с. 26-31]. Професійно важливі якості праці – це характеристики людини, від яких залежить успішність його професійної діяльності [3, с. 5]. На думку М. Громкової «професійно важливі якості — це сукупність таких

якостей фахівця, які служать успішному виконанню професійної діяльності, ефективному розв'язанню професійних задач, особистісно-професійному зростанню та вдосконаленню» [4, с. 8]. Також, В.Д.Шадриков під професійно важливими якостями розуміє «індивідуальні якості суб'єкта діяльності, що впливають на ефективність діяльності та успішність її опанування» [5, с. 66].

При всьому різноманітті професійно важливих якостей можна назвати ряд з них, які виступають як професійно важливі практично для будь-якого виду трудової діяльності. До таких якостей відносяться: відповідальність, самоконтроль, професійна самооцінка і декілька специфічних - емоційна стійкість, тривожність, ставлення до ризику і т. д. Емоційна стійкість дозволяє більш ефективно справлятися зі стресом, впевнено і холоднокривно застосовувати засвоєні навички, приймати адекватні рішення в обстановці дефіциту часу. Важливу роль у професійній діяльності відіграє самооцінка, її неадекватність зменшує надійність роботи в нестандартних умовах. Самооцінка багато в чому визначає формування інших професійно важливих якостей. Часто неадекватно завищена самооцінка впливає на здатність до ризику. Особи з високим рівнем тривожності більш чутливі до емоційного стресу, насилу виходять з цього стану, у них часто відзначаються емоційні порушення невротичного характеру. Тривожність безпосередньо пов'язана з ризиком захворювання неврозом. Психологічна стійкість більшою мірою виражена в осіб, мало схильних до тривоги. Ці особи більш раціональні і з меншим емоційним напруженням здатні долати стресову ситуацію. Схильність до ризику і стресостійкість знаходяться у взаємозв'язку з ергічністю і пластичністю, що характеризує рівень потреби працівника в освоєнні предметного світу, спрагу професійної діяльності, прагнення і ступень залученості до розумової та фізичної праці під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій і легкість перемикання з одного предмета на інший в екстремальних умовах. Для пожежних-рятувальників особливе значення має така якість особистості, як уміння ефективно виконувати свої функції в умовах стресу, який у надзвичайній ситуації найбільш сильно за наслідками впливає на психіку рятувальника. Цей стан викликають стресори – надзвичайні, патологічні подразники, значні за силою подразливості. За даними Міжнародної асоціації пожежників, професія рятувальника за ступенем напруженості і екстремальності праці займає одне з перших місць серед інших професій. Ризик є невід'ємною рисою діяльності людини, що виконує свої професійні обов'язки в надзвичайних ситуаціях. Гасіння пожеж та ліквідація

наслідків аварій рятувальниками здійснюється в складних умовах, що представляють собою загрозу для життя і здоров'я. Слід зазначити, що рятувальники працюють в екстремальних умовах. Вони свідомо йдуть на небезпеку, і успіх тут часто залежить від рівня розвитку моральних і вольових якостей людини, свідомості відповідальності, обов'язку, самовладання, мужності і майстерності. Екстремальний характер професійної діяльності працівників пожежно-рятувальних підрозділів ДСНС України, які безпосередньо беруть участь у ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного або соціально-політичного характеру, зумовлює високий рівень ризику виникнення у них нервово - психічних розладів, психічних дезадаптацій і стресових станів. Такі негативні впливи нерідко стають причиною зривів у професійній діяльності, зниженні працездатності, міжособистісних конфліктів, порушень дисципліни, зловживання алкоголем, інших негативних явищ, що у результаті призводить до зниження успішності професійної діяльності пожежних-рятувальників у цілому.

Переживання небезпеки не завжди викликає скутість, що виникає під дією страху. Людина з добре розвиненими вольовими рисами активності, ініціативності, сміливості може відповідати на небезпеку підйомом сил, загостренням аналізу та узагальненням здатності мислення, спрагою боротьби. Такі переживання залишаються у спогадах людини як яскраві, захоплюючі цікаві хвилини життя.

У зв'язку з цим виникає потреба у діагностиці професійно важливих якостей працівників пожежно-рятувальної служби ДСНС з метою виявлення тих сторін особистості, які потребують розвитку або корекції.

Список бібліографічних посилань

1. Лещенко Г. А. Професійно важливі якості фахівців з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2014. № 134. С. 136–140.

2. Шадриков В. П. Новая модель специалиста: инновационная подготовка и компетентностный подход. *Высшее образование сегодня*. 2004. № 8. С. 26–31.

3. Дружилов С. А. Профессионализм, профессиональная компетентность и безопасность деятельности инженеров-электриков. *Энергобезопасность и охрана труда*. 2013. № 5 (53). С. 5–11.

4. Громкова М. Т. Психология и педагогика профессиональной деятельности : учеб. пособие. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 415 с.